

Global Wordnet, стр. 8-19, Университет Южной Африки (UNISA). Ассоциация Global Wordnet.

TILShUNOSLIK TARIXIDA ROZILIK TUSHUNCHASI

Nodira ABRIYEVA

Sharof Rashidov nomidagi

Samarqand davlat universiteti doktoranti

Annotatsiya. *Ushbu maqolada tilshunoslik tarixida rozilik tushunchasining shakllanishi va rivojlanishi yoritilgan. Ushbu tushuncha birinchi marta falsafaga kiritilgan edi va insonning oqilona kelishuvini anglatadi. O'rta asrlarda ushbu atamani turli mutafakkirlarning asarlarida uchratish mumkin. Bir qator tadqiqotchilar, shuningdek, rozilik nutqining qat'iy va qat'iy bo'lmagan xususiyatini ta'kidlaydilar. Tadqiqotchilar rozilikning nutq aktini turli nuqtai nazardan tasvirlashga harakat qilishdi.*

Kalit so'zlar: *rozilik, nutq akti, dialog, semantik maydon, suhbatdosh, verbal reaksiya, intensivator va deintensifikator.*

Kirish. Rozilik tushunchasi birinchi marta falsafaga kiritilgan bo'lib, u insonning oqilona kelishuvini anglatadi. Gomer, Boetsiy, Horatsiy kabi qadimgi faylasuflar rozilikni uyg'unlik, qarama-qarshi elementlarni muvofiqlashtirish deb tushunishgan. O'rta asrlarda rozilik tushunchasi yanada rivojlandi. Bu atamani Volter, Gobbs, J.Lokk, I.Kant, J.J. Russo kabi mutafakkirlarning asarlarida uchratish mumkin. Ular rozilikni falsafiy-ijtimoiy atama sifatida jamiyat, davlat, ijtimoiy taraqqiyot tushunchalari bilan birgalikda ishlatganlar.

Tilshunoslikda rozilik tushunchasiga nutq akti turi sifatida qiziqish XX-asrning ikkinchi yarmida so'zlovchi va tinglovchi o'rtasidagi o'zaro ta'sir sifatida faoliyatga asoslangan til tushunchasining paydo bo'lishi munosabati bilan rivojlana boshladi. Dialogik birlikka, xususan, dialogik nutqda eng ko'p amalga oshiriladigan rozilik aktiga qiziqish uyg'ona boshlaydi. Tadqiqotchilar rozilikning nutq aktini turli nuqtai nazardan tasvirlashga harakat qilishdi. Ehtimoliy fikrlarning ko'pligiga qaramay, olimlar bir oz murosaga kelishga va umumiy xulosalar chiqarishga muvaffaq bo'lishdi.

Birinchidan, rozilikning nutq akti kontekstda o'rganilishi kerak, ya'ni u kiradigan dialogik birlikda. Ikkinchidan, rozilik toifasi so'zlovchining nuqtai nazarini qabul qilishni ifodalashga xizmat qiladi [1]. Uchinchidan, semantik nuqtai nazardan, ko'rib chiqilayotgan toifa aloqa sherigining bayonotini voqelikka muvofiqlik nuqtai nazaridan modal baholashni aks ettiradi. Shuning uchun ham modal so'zlar rozilikni ifodalovchi asosiy vositalar qatoriga kirgan [1]. N.I. Poroikova ushbu guruhga "intensivlarni" o'z ichiga oladi – "modal so'zlardan farqli o'laroq, grammatik va leksik, rag'batlantirish belgisi bilan yaqinroq aloqani saqlaydigan (masalan, "albatta", "to'liq" so'zlari)"[2].

Rozilik nutq akti nutq aloqasida amalga oshirishning yuqori chastotasiga ega. Bu shuni ko'rsatadiki, u hech qanday kommunikativ uslublar va boshqa shartlar bilan cheklanmagan nutq muloqotida muhim o'rin tutadi. Bu oilada, do'stlar o'rtasida, ko'chada, rasmiy muhitda, ishda, transportda va hokazolarda kundalik suhbatlarda tez-tez uchraydi. E. Pirsonning tadqiqotlariga ko'ra, rozilik nutqi akti rozilik va norozilik aktlarining umumiy sonining 74 foizida uchraydi [3]. "Rozilik-bu suhbatdoshning fikrining to'g'riligi va maqbulligini aniqlash, bu fikrni haqiqatga mos deb baholash, kommunikantlarning pozitsiyalari, qarashlari o'xshashligini ifodalash" [4].

Rozilik bildirish vositalari rozilikning semantik maydoniga kiradi. Bu soha ijobiy semantika bilan birlashtirilgan turli reaksiyalarni o'z ichiga oladi - tasdiqlash, ruxsat berish, va'da qilish, kelishuv, yon berish, shuningdek, semantik maydonning chekkasida joylashgan qisman rozilik yoki noaniq rozilik.

Rozilikni ifodalovchi, turli modal-ekspressiv ma'nolarni bildiruvchi vositalar rozilikning semantik sohasi chetida (periferiyada) joylashgan. Tilshunos olim M.K. Lyubimovanning so'zlariga ko'ra, bu vositalar "qisman" yoki "to'liqsiz" rozilikni ifodalashi mumkin, ko'pincha boshqa semantik ma'nolar bilan chegaralanadi. "To'liq bo'lmagan rozilik – bu murojaat qiluvchining fikri, niyati, istagi qabul qiluvchining fikri, niyati, xohishi bilan mos kelsa, lekin so'zlovchi javob mulohazalarida suhbatdosh bilan rozi bo'lgan ma'lum bir shartni bildirsa yoki suhbatdoshning fikri bilan noaniqlik mavjud bo'lsa shunday rozilik hisoblanadi" [5]. Rozilikni ifodalashning periferik vositalari, shu jumladan rozilikdan tashqari boshqa semantik xususiyatlar nutqda tez-tez uchraydi.

Rozilik tushunchasi turli xil ijobiy reaksiyalarni o'z ichiga oladi: tasdiqlash, ruxsat berish, va'da, shartnoma, imtiyoz va qisman rozilik va noaniq rozilik. M.K. Lyubimova ushbu qiymatlarni ikki guruhga ajratadi - to'liq va to'liq bo'lmagan rozilik. To'liq rozilik bilan biz murojaat qiluvchining fikri, niyati, istagi qabul qiluvchining fikri, niyati, istagi bilan to'liq mos kelganda rozilikni tushunamiz. "To'liq bo'lmagan rozilik – bu murojaat qiluvchining fikri, niyati, xohishi qabul qiluvchining fikri, niyati, xohishi bilan mos keladigan, ammo so'zlovchining roziligida suhbatdoshning fikri bilan noaniqlik mavjud bo'lgan rozilikdir" [5].

Dialogik nutqda, nutq aktining bir turi sifatida, rozilik turli yo'llar bilan ifodalanishi mumkin. Javob rozilikning pragmatik ma'nosiga va boshqa sotsiolingvistik, pragmatik va lingvomadaniy omillarga qarab, verbal va nonverbal, aniq va bilvosita ifodalangan bo'lishi mumkin. Xususan, aksariyat tadqiqotchilar dialogik o'zaro t'asirdagi rozilikning faqat rasmiy ko'rsatkichlaridan kelib chiqib, masalan, verbal reaksiya holatida leksik va grammatik ko'rsatkichlarni ajratib ko'rsatishadi. Leksik vositalar rozilik iboralari ma'noda shunday kommunikativ iboralarni birlashtirib boshlovchi javob bilan bog'liq holda to'liq yoki qisman tasdiqlash, ruxsat berish va hokazolarni o'z ichiga oladi.

M.M. Kazakovskaya to'liq va to'liq bo'lmagan rozilikning paydo bo'lishini muloqotchilar nuqtai nazarining turli darajadagi mos kelishi bilan bog'laydi [6]. Uning fikricha, bu toifalar "yopiq shakllanishlar" emas, balki bir qator o'xshash xususiyatlarga ega va ekstralingvistik tabiatning ko'plab omillariga bog'liq. Muayyan vositani toifalardan biriga kiritish ba'zan juda muammoli [6].

Bir qator tadqiqotchilar, shuningdek, rozilik nutqining qat'iy va qat'iy bo'lmagan xususiyatini ta'kidlaydilar. "Muloqot qiluvchi tomonidan hech qanday shartlarsiz yoki izohsiz berilgan rozilik qat'iy hisoblanadi". Gapning kategoriyaliligini kamaytirish yoki oshirishga intensifikatorlar va deintensifikatorlar (kuchaytirgich va kuchsizlantirgich) yordam beradi [7]. Nutqda ulardan foydalanish turli xil modal-ekspressiv ma'nolar bilan bog'liq bo'lib, suhbatdosh turli nutq akti yordamida ifoda etishni xohlaydi.

Umumiy savolga javoban rozilik bildirish vositalarini o'z ichiga olgan javob satrlari "rozilikni o'z ichiga olgan iboralar" yoki *tekshiruvchi bayonotlar* (verifikatorlar) deb ataladi. Bunday javoblar yangi ma'lumotga ega emas, faqat boshlang'ich javobga nisbatan tekshirishni o'z ichiga oladi. Umumiy savollar nutqda rozilik vositalarining paydo bo'lishini rag'batlantiradi. Umumiy savollardan foydalanish chastotasi rozilik vositalarini o'z ichiga olgan tekshirish bayonotlaridan foydalanish chastotasini belgilaydi.

Xulosalar. Nutq akti bo'yicha olimlar tushunchalarini tizimlashtirish rozilik uning asosiy xususiyatlarini kontekstga bog'liqligini, suhbatdoshning nuqtai nazarini qabul qilishning ahamiyatini (to'liq va to'liq bo'lmagan, kategorik va nokategorik), rozilikning modalligini ta'kidlashga imkon beradi. Rozilikni ifodalash vositalari verbal (leksik va grammatik) va noverbal (kinetik va paralingvistik) deb tasniflanadi va tavsiflash usuli bilan o'rganiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Дёмушкина Т. Н. Согласие и несогласие как типы речевых актов в английской диалогической речи / Т.Н. Дёмушкина // Вестник Ленинградского государственного университета имени А.С. Пушкина. – 2015. – №3. – Том 1. – С.218-225.
2. Поройкова Н. И. Функциональные средства выражения согласия-несогласия в диалоге. // Функциональный анализ грамматических категорий и единиц. – М.: Прогресс, 1976. – С. 77-99.
3. Pearson E. Agreement and disagreement: A study of speech acts in discourse and ESL/ EFL Materials / E. Pearson // TESOL Quarterly. – Tokyo: Sophie University, 1983. – Vol. 17. – Issue №4. – P. 683-684.
4. Озаровский О. В. Способы выражения согласия-несогласия в современном русском языке. // Русский язык в национальной школе. – М., 1974. – Вып. №6. – С. 70-75.
5. Любимова М. К. Реагирующие реплики согласия / М.К. Любимова // Актуальные проблемы исследования языка: теория, методика, практика обучения: Межвуз. науч. тр. – Курск, 2002. – С. 54-55.
6. Казаковская В.В. Выражение согласия / несогласия в диалоге «взрослый – ребенок» (на материале русского языка). // Проблемы функциональной грамматики: Полевые структуры. – СПб.: Наука, 2005. – С. 376-424.

7. Ружникова, О. М. Актуализация высказываний согласия в диалогическом дискурсе: автореф. дис. канд. филол. наук. – Архангельск, 2004. – 214 с.
8. <https://cyberleninka.ru/article/n/soglasie-i-nesoglasie-kak-tipy-rechevyh-aktov-v-angliyskoy-dialogicheskoy-rechi>
9. <https://cyberleninka.ru/article/n/kommunikativnye-smysly-soglasiya-i-sposoby-ih-verbalizatsii-v-russkom-yazyke>

TILSHUNOSLIKDA PUBLITSISTIK USLUBNING JANRLAR KESIMIDAGI KLASSIFIKATSIYASI. INTERVYU JANRI

Zarnigor JABBOROVA
*ADChTI Ingliz tili amaliyoti
kafedrası tayanch doktoranti*

***Annotatsiya.** Ushbu maqolada tilshunoslikda publitsistik uslubning janrlar kesimidagi klassifikatsiyasi tahlil qilinadi, bunda intervyu janri alohida o'rganiladi. Publitsistik uslub tili va uslubiy xususiyatlari, uning jamiyat hayotidagi o'rni va ahamiyati tahlil qilinib, intervyu janrining o'ziga xos jihatlari va ularning lingvistik xususiyatlari yoritiladi. Intervyuning muloqot jarayonidagi roli, maqsad va vazifalari, hamda uning tili orqali etkaziladigan ma'lumotlarning uslubiy tahlili amalga oshiriladi.*

***Kalit so'zlar:** uslub, publitsistik uslub, janr.*

Kirish. Publitsistika bu zamon voqea va hodisalaridan zamon kishilarini xabardor qilish, shu kun uchun zarur masala va muammolarni tahlil etish va ularning yechilishi borasida jamiyatga ta'sir ko'rsatish vositasidir. Publitsistika zamonaviylik yilnomasi deb ataladi, chunki u hozirgi tarixni to'liq aks ettiradi, jamiyatning dolzarb muommolarini-siyosiy, ijtimoiy, madaniy, maishiy, falsafiy va boshqalarni hal qiladi. Publitsistika o'z mohiyatiga ko'ra hayotga faol aralashishga, jamoatchilik fikrini shakllantirishga mo'ljallangan [1,883].

Publitsistik matnlarda asosan *publitsistik uslub* keng qo'llaniladi. Publitsistik uslub XVIII asr o'rtalarida alohida uslub sifatida namoyon bo'la boshladi. Publitsistik uslubning alohida uslub sifatida ajratib turuvchi xususiyati jamoatchilik fikriga chuqur va doimiy ta'sir o'tkazish, berilgan ma'lumotni ta'lqin qilingan yagona to'g'ri izoh sifatida